

Rukavina, Marija

Undergraduate thesis / Završni rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet u Rijeci**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:958508>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-08**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet u Rijeci

Odsjek za Kulturalne studije

Studentica: Marija Rukavina, treća godina preddiplomskog studija

Mentorica: dr. sc. Katarina Peović Vuković

Društvo znanja

(završni rad)

Rijeka, rujan 2017.

Sveučilište u Rijeci

Filozofski fakultet

Društvo znanja

Marija Rukavina

Rijeka, rujan 2017.

Sažetak

Ovaj će rad problematizirati sintagmu "društva znanja" u kontekstu neoliberalnog kapitalizma. Prvi dio baviti će se političko-ekonomskom pozadinom problema, tj. utjecajem ekonomije na društvo. Namjera je ispitati prethodno temeljem kritike iz sfere marksizma, te ukazati na ekonomsko-socijalnu nesigurnost i pasivnost društva, a nadalje detaljnije razmotriti posljedice logike kapitala koja podvrgava sveučilište svojim potrebama. Ukazuje se na prijelaz iz obrazovanja i odgoja u izobrazbu i oblikovanje koje se temelji na fragmentiranom znanju i nerazumijevanju, te na izokretanje postavljenog antičko-humanističkog koncepta čovjeka kao samomislećeg pojedinca u poslušnog slugu spremnog za izazove i zahtjeve tržišta. Dolazi do marginalizacije društvenih i humanističkih znanosti, a konačno i do hijerarhizacije, stoga se razmatra potreba za prilagodbom takvih znanosti interesima kapitala te se razmatra zadatak društvenih i humanističkih znanosti.

Ključne riječi: društvo znanja, neoliberalni kapitalizam, konzumerizam, sveučilište, imperativ ekonomije, hijerarhizacija znanosti, marginalizirane znanosti, prilagodba

Sadržaj

1.Uvod.....	5
2.Neoliberalni kapitalizam.....	7
2.1.Fenomen konzumerizma.....	9
3.Sintagma "društvo znanja".....	11
3.1.Brisanje antičkih, humanističkih i prosvjetiteljskih ideala.....	13
4.Odnos prema znanju i obrazovanju danas.....	16
4.1.Iz sveučilišta prema poduzeću.....	18
4.2.Iz obrazovanja u izobrazbu.....	20
5.Hijerarhizacija znanosti i marginalizacija društvenih i humanističkih znanosti..	22
6.Zadatak društvenih i humanističkih znanosti.....	23
7.Zaključak.....	27
8.Literatura.....	29
9.Internetski izvori.....	32

1. Uvod

U današnjem kontekstu neoliberalnog-kapitalističkog društva često se koristi sintagma "društvo znanja" sa svrhom predstavljanja sustava obrazovanja i njegovih ishoda u dobrom svjetlu te kako bi se ukazalo na napredak i vrijednosti našeg društva u vidu obrazovanja i obrazovnih institucija, ali i rezultata koji oni donose, no, moglo bi se zaključiti da učestalim korištenjem, a gubljenjem pravog značenje postaje tek retorička gesta. U izokretanju nekad zadanih vrijednosti antičkih i humanističkih ideala, a ekonomizacijom institucije sveučilišta i njenog sadržaja i rezultata, dolazi, ne samo do obezvređivanja znanja i samog procesa obrazovanja, već i do hijerarhizacije pa su tako humanističke i društvene znanosti pozicionirane na dno ljestvice, nasuprot onim znanostima koje su prilagođene poslovnom svjetonazoru današnjice. Valja primjetiti da se usporedno i posljedično ovim procesima čovjeka iz idealno zamišljene pozicije slobodnog, emancipiranog, samomislećeg pojedinca pretvara u poslušnog slugu spremnog za izazove i zahtjeve tržišta. Austrijski filozof i profesor dr. Konrad Paul Liessmann, čije je djelo *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja* bitno utjecala na ovaj rad, naslućuje misao vodilju obrazovanja danas: "Samo ne misliti vlastitom glavom – baš to čini se tajnim programom izobrazbe danas."¹

U prvom dijelu rada definira se neoliberalni kapitalizam i razrađuju određeni momenti koji se javljaju takvom ideologijom i političko-ekonomskim sustavom, a nužno ih je objasniti kako bismo mogli otkriti retoriku koja stoji iza sintagme "društvo znanja". Procesi koji se odvijaju utječu na život svakog čovjeka, bio on, grubo rečeno - dio akademske zajednice ili prekarijata, odnosno, cjelokupno društvo ne može im se izmaknuti, oni mobiliziraju i pokušavaju pasivizirati svakoga. Konkretnije, objašnjava se proces komodifikacije i fenomen konzumerizma koji se posljedično javlja, a kojeg filozof i esejist Goran Starčević dovodi u korelaciju s *civilizacijom eskapizma*.² Uvodi se kritika političke-ekonomije iz marksističke pozicije kako bi se ukazalo na problematike iste. Drugi dio kreće s mogućim značenjem sintagme "društvo znanja" u kontekstu neoliberalnog kapitalizma te se uočavaju mijene sveučilišta i njezinih ciljeva i svrha, prelaska iz obrazovanja u izobrazbu, upravo pod okriljem političke ekonomije svojstvene za neoliberalni kapitalizam. Uspoređuje se antički ideal i humanistički koncept te prosvjetiteljski racionalizam i odnos prema znanju i znanostima

¹ Konrad Paul Liessmann: *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2008., 61.str.

² Goran Starčević: *Vuk u supermarketu: Antropologija ustrojenog svijeta*. Pula: Istarski ogranak DHK, 2013.

danas gdje dolazi do hijerarhizacije znanosti i marginalizacije društveno-humanističkih znanosti. Naposljetku se razmatra prilagodba takvih znanosti interesima kapitala, promišlja se zadatak društvenih i humanističkih znanosti te se to dovodi u korelaciju s društvom pokušavajući obuhvatiti širu sliku i stvarnu mogućnost ostvarenja boljeg života.

Zbog mnogostrukosti svih procesa koji se istovremeno odvijaju, a koje je teško sustavno pobrojati i podstaviti im predznak univerzalnosti i jedinstvenosti, a posebice jednostavnosti, ovaj rad nudi tek jedan mali dio sveobuhvatnosti našeg svijeta i procesa koji se u njemu odvijaju, stoga se unaprijed ograđujem od namjernosti isticanja nečeg što se možda ovdje, u ovom radu, bi ili ne bi trebalo naći.

2. Neoliberalni kapitalizam

U pokušaju definiranja trenutnog političko-ekonomskog i društvenog razdoblja za početak je nužno definirati pojmove neoliberalnog kapitalizma, uočiti bitnu promjenu prelaska s liberalne na neoliberalnu ideologiju, detektirati proces komodifikacije te u analizu uključiti fenomen konzumerizma kako bi se poveznicom između navedenih pojmova objasnio kontekst u kojem se redefinira značenje sintagme "društvo znanja" nasuprot idealno ili čak utopijski zamišljenom značenju.

Neoliberalni kapitalizam najčešće se shvaća kao političko-ekonomski sustav koji počiva na slobodnom tržištu bez uplitanja države, proklamirajući tako liberalnu demokraciju – slobodu i ravnopravnost svih građana, no iza toga nerijetko stoji sve veća privatizacija državnih institucija te stvaranje monopola nad tržištem gomilanjem stečenog kapitala. Bitno je uvidjeti što se krije iza pojma neoliberalizam, što se u tom kontekstu događa s demokracijom i koji procesi pospješuju njegovo djelovanje. Što je točno neoliberalizam objašnjava američka profesorica političke teorije koja se ujedno bavi suvremenom kontinentalnom filozofijom i kritičkom teorijom, Wendy L. Brown, u intervjuu čija je tema upravo "What Exactly is Neoliberalism?". Brown neoliberalizam tretira kao "vladajuću racionalnost kroz koju je sve "ekonomizirano" i to na vrlo specifičan način: ljudska bića postaju tržišni sudionici i ništa osim toga, svako područje aktivnosti viđeno je kao tržište i svaki entitet (bio javni, privatni, osoba, posao ili država) je upravljan kao poduzeće."³ Radi se dakle o procesu kapitalističke komodifikacije, odnosno pretvaranju predmeta, umijeća, dobara i usluga u robu s ciljem stjecanja profita, a proteže se i na mjesta koja uočava Brown. Ona govori kako neoliberalizam podvrgava i marketizira sfere života koje prije nisu imale ekonomsku vrijednost; poput učenja, upoznavanja ili vježbanja, uočava prelaženje etičke granice komercijalizacijom ljudskih organa, ugroženih vrsta i slično, stoga neoliberalizam nadalje smatra prijetnjom proklamirajućoj demokraciji.

Filozof, sociolog i teoretičar kulture Žarko Paić primjećuje da se načelo jednakosti u suvremenim demokracijama zamjenjuje načelom znanja te tvrdi da "Umjesto univerzalnosti znanja s vodećom ulogom filozofije, umjetnosti, lingvistike i književnosti, novi poredak

³ Dissent, *What Excatly is Neoliberalism*, 2017.

URL: <https://www.dissentmagazine.org/blog/booked-3-what-exactly-is-neoliberalism-wendy-brown-undoing-the-demos> (očitano sa stranice 20.05.2017.)

nastajućeg informacijskoga doba zahtijeva pragmatiku i partikularnost,⁴ što će biti od značaja za kasniju analizu. Za sada je dovoljno spomenuti da oba autora uočavaju pretvorbu političkoga (događaja, djelovanja) u "uslužnu djelatnost kapitalističke ekonomije i tehnologije"⁵ što zajedno s procesima masovne individualizacije, partikularizacije i ukidanja solidarnosti bitno utječe na pasivnost subjekata. Valja napomenuti da neoliberalna ekonomija u pitanje više ne dovodi svijest i svjesno djelovanje, već uz ekonomiju na vrhu, privatizaciju javnog sektora i delirij tržišne logike ukida solidarnost, te time mijenja značenje društva i otežava mogućnost promjene.⁶ Prilagodba ili adaptacija danas postaje bitna značajka neoliberalne politike u svrhu suptilnog gušenja ljudskog otpora, stoga je poželjan *elastičan subjekt*⁷ kao poželjan subjekt (ne)djelovanja. Govoreći o neoliberalnom kapitalizmu i njegovoj logici u obzir treba uzeti nekoliko procesa i faktora koji povećavaju njegovu moć, a o njima govori sociolog Hajrudin Hromadžić: "Prijelaz iz tzv. fordističkog u tzv. postfordistički obrazac povijesno koincidira sa razvojem i širenjem multinacionalnih ili transnacionalnih korporacija, dakle sa uspostavljanjem modela neoliberalnog kapitalističkog sustava globalnih dimenzija (...) u kojoj neoliberalna kapitalistička logika, zasnovana na dominaciji ekonomsko-tržišnog nad svim ostalim društvenim vrijednosnim principima, potkopava ulogu tradicionalnih nacionalnih država koje su preferirale primat politike i supsumpciju ekonomskog pod političko okrilje."⁸

S obzirom na Marxovo shvaćanje povijesnog razdoblja u skladu s ekonomskom logikom, kapitalizam je neodrživ i kontradiktoran sistem što se može vidjeti u ekonomskim krizama. Do promjene značajne za naše vrijeme dolazi s promjenom proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, i pronalaskom nove niše za proizvodnju viška vrijednosti. Novo područje za proizvodnju viška vrijednosti nastaje u superstrukturi te dolazi do ekonomizacije kulture i okretanje k tehnokraciji, obespravljeno radništvo prelazi u uslužni sektor, a mišljenja sam da se prisutnost realnih ekonomskih sila kapitala koji stvara krize i pridonosi sve većoj nejednakosti društva mistificira neoliberalnom ideologijom.

⁴ Žarko Paić: "Doba oligarhije". *Europske studije*, sv. 1, br. 1, 2015., str.115.

⁵ Ibid, str. 118.

⁶ Ibid, str. 214.

⁷ Sandro Mezzarda, Julian Reid, Ranabir Saamaddar: *The Biopolitics of Development: Reading Foucault in the Postcolonial Present*. India: Springer, 2013., str. 5.

⁸ Orbus, "Društvo znanja": *O čemu je zapravo riječ?*, 2014.

URL: <http://www.orbus.be/aktua/2008/aktua2077.htm> (očitano sa stranice 20.05.2017.)

2.1. Fenomen konzumerizma

Fenomen koji se javlja uslijed tržišne logike neoliberalnog kapitalizma čija je temeljna vrijednost koja cirkulira – roba, naziva se *konzumerizam*. Fenomen konzumerizma u ovom se radu objašnjava kako bi se uočilo na kojim principima počiva današnje društvo te kako politička ekonomija neoliberalnog kapitalizma djeluje na članove tog društva da bi se kasnije takvo ozračje moglo dovesti u korelaciju s obrazovanjem.

Izraz *consumption* prvi puta se pojavljuje godine 1927. u američkim medijima, a danas se neoliberalni kapitalizam često smjenjuje sintagmom *konzumeristički kapitalizam*. Antropologinja Snježana Čolić zaključuje da "Ono što je bitno u ideji "potrošačke kulture" ili tzv. "konzumerizma" je činjenica da je riječ o kulturi kojoj je središnja preokupacija potrošnja,"⁹ dok Zygmund Bauman kao glavnu karakteristiku suvremenog konzumerizma i takve kulture postavlja *konzumiranje konzumerističke želje*.¹⁰ S ekonomijom kao imperativom našeg doba dolazi do hiperprodukcije i hiperkonzumerizma, a upravo su potrošači glavno gorivo u tim procesima. Oni kupovanjem kreiraju svoj identitet, *igraju uloge*,¹¹ ali Starčević zaključuje da je "čovjek izgubljen u lancu golemih supermarketa u kojima je moguće kupiti sve osim autentičnog načina ljudskog bitka"¹² te iz tog razloga našu civilizaciju naziva civilizacijom eskapizma. Ljudski je život okrenut prema izvršavanju zadataka koje mu nameće ekonomija kako bi uz pretpostavljeno ostvarenje dobrog života izgradio svoj *imidž* individualnosti, slobode i kreativnosti kupujući i stvarajući identitete, a Čolić zaključuje da je kulturno iskustvo ljudi zatečenih u ovim procesima slično zbunjenosti, nesigurnosti percepciji nemoći¹³. Zatečen ovakvim procesima, ljudski je život fragmentiran i time nespreman za djelovanje, čovjek postaje "najveći neprijatelj slobode, zadovoljni rob."¹⁴

⁹ Snježana Čolić: *Kultura i povijest*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002., str. 126.

¹⁰ Zygmund Bauman: *Society under Siege*. Cambridge UK: Polity Press, 2002.

¹¹ Stephen Levine, "Marxist Anthropology and the Critique of Everyday Life", u: Diamond, Stanley, ur. *Toward a Marxist Anthropology: Problems and Perspectives*. The Hauge: Mouton Publishers, 1979., str.20.

¹² Starčević, G., *Vuk u supermarketu: Antropologija ustrojenog svijeta*, str. 23.

¹³ Čolić, S., *Kultura i povijest*, str. 128.

¹⁴ Hajrudin Hromadžić: *Konzumerizam: Potreba, životni stil, ideologija*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2008., str. 7.

Iako je teško razlučiti identitete koji se temelje samo na materijalnoj osnovi u definiraju klasne razlike, ovakvo promicanje individualnosti, dovodi do sve veće partikularnosti i razdvojenosti društva, dok gore navedeno stvaranje identiteta opet počiva na materijalnom s ciljem ukidanja mogućnosti klasne borbe. Prosječnom čovjeku iz vidokruga bježi shvaćanje Louisa Althussera o povezanosti vladajuće klase i ideologije koja se promiče putem raznih ideoloških aparata države stoga je kod njih na djelu imaginaran odnos spram zbilje. No, iako nisu svjesni procesa koji su opisani od strane mnogih teoretičara, nešto je ipak prisutno, nešto što društvu ukazuje na 'nevaljalost' političko-ekonomskog sustava u kojem žive. Izvor se tog osjećaja javlja upravo zbog otuđenja o kojem piše Karl Marx¹⁵, a radi se o otuđenju od radnog procesa i njegovih rezultata, otuđenja od prirode, drugih ljudi i naposljetku otuđenja od sebe samih, a sve se to događa pod kapitalističkim upravljanjem.

U tekstu autorice Nine Gross možemo vidjeti posljedice stalne ekonomske nesigurnosti karakteristične za neoliberalni kapitalizam koja utječu na ljude: "Konstantna neizvjesnost i besperspektivnost ljude su natjerale na shizofren život ispunjen strahom, nepovjerenjem i gorčinom prema institucijama i državnom aparatu koji su omogućili nesmetanu cirkulaciju kapitala, eksploatirajući rad ekonomski potlačenih klasa. U takvom, ekonomski izrazito nepovoljnom, tehnokratskom i antidemokratskom ozračju, teško je ostati motiviran i sposoban za rad, teško je ostati zdrav. Gubitak posla potkopava čovjekov osjećaj vrijednosti, otuđuje ga od zajednice te čini manje aktivnim, što rezultira deflacijom njegovih psihičkih i fizičkih kapaciteta."¹⁶ Njezina konstatacija definitivno bi se mogla primijeniti i na akademski svijet, stoga se i razmatraju posljedice po društvu, jer mišljenjem samo u akademskoj sferi ne čini se dovoljnim za mogućnost promjene, o čemu nešto više kasnije. Ovakvo konzumerističko ozračje, pa čak i načelo, sa svim posljedicama koje nosi u mnogome je dakle primjenjivo na instituciju sveučilišta i njezinih učenika/studenata/korisnika/konzumenata.¹⁷ U prethodnom smo mogli vidjeti kontradiktornu isprepletenost neoliberalne ekonomije u stvaranju identiteta, ali i njegovo poništavanje uslijed ekonomske nesigurnost, a nadalje je cilj promotriti što se događa s "društvom znanja" u tom kontekstu.

¹⁵Karl Marx: *Ekonomsko-filozofski rukopisi iz 1844*. Beograd:Prosveta, BIGS, 1977., URL: <https://www.marxists.org/srps/hrva/biblioteka/marks/1844/ekonomsko-filozofski-rukopisi/ch01/04.htm> (očitano sa stranice 23.05.)

¹⁶Slobodni filozofski, *Kako nas je kapitalizam učinio bolesnima*, 2017., URL: <http://slobodnifilozofski.com/2016/03/nina-gross-kako-nas-je-kapitalizam.html> (očitano sa stranice 23.05.2017.)

¹⁷Često korišteni pojmovi u literaturi kao mogući sinonimi upravo zbog trenutnog stanja u obrazovanju

3. Sintagma "društvo znanja"

Prije nego što krenemo na analizu retorike koja danas stoji iza navedene sintagme i koje su posljedice toga što je ključno za ovaj rad, bitno je ukratko ukazati na općenito značenje koje se uz nju veže. Na sam spomen društva znanja veže se nekoliko asocijacija i konotacija, a ispred kojih stoji pozitivni predznak napretka i vrijednosti te kao bitan čimbenik antikapitalistička tendencija. Logika nalaže međupovezanost ovih pojmova u praksi, a misleći društvo, znanje je nužan preduvjet za funkcioniranje i rast društva, ono bi trebalo biti slobodno svima, jačajući tako vrijednosti društva. Vrlo pojednostavljeno, društvo bi znanja trebalo njegovati znanje, a znanje bi posljedično trebalo njegovati društvo. Za Aristotela poimanje znanja usko je vezano dolaženjem do istine (grč. *aletheia*), a u kontekstu znanja i diskursa Foucault govori: "Istina je kružno vezana za sisteme moći koji ju proizvode i podržavaju i za učinke moći koje ona inducira i koje nju reproduciraju."¹⁸

Pretraživajući definicije "društva znanja" na Internetu, i na hrvatskom i na engleskom jeziku, dolazimo do vrlo slične definicije koja sintagmu objašnjava kao "Društvo temeljeno na stjecanju, širenju i korištenju informacija, osobito korištenjem tehnoloških napredaka; društvo s ekonomijom znanja."¹⁹ U samoj definiciji vidljive su moguće negativne implikacije, no bez dubljeg razmatranja, prosječnom je čovjeku teško uočiti što je to loše u navedenoj dostupnosti informacija, tehnološkom napretku i u ekonomiji koja se temelji na znanju. Sintagma se često koristi u političkim govorima i obećanjima dobivajući tako na težini i pospješujući tako manipulaciju javnosti u političke svrhe. Sljedeća dimenzija koja se javlja je korištenje te sintagme od strane velikih kompanija kako bi iskazali da i oni sudjeluju i podupiru kreiranje "društva znanja". No, rade li oni zapravo u korist društva i kakvo je to znanje koje se promiče?

Krećući se oko značenja sintagme "društva znanja" autori na koje se referiram u radu, a koji se bave istim ili sličnim temama polaze od konteksta povijesnih promjena i procesa u sferi proizvodnih snaga i odnosa, političke ekonomije, naglašavajući proces komodifikacije koji zadire u svaki komadić ljudskog bića. Tako neki autori tvrde da je uslijed globalizacije glavna promjena karakteristična za postindustrijalizam i postmodernizam zamjena sintagme *društvo*

¹⁸ Michel Foucault: *Znanje i moć*. Zagreb: Globus, 1994., str. 65.

¹⁹Oxford Dictionaries, *Definition of knowledge society in English*, 2017.

URL: https://en.oxforddictionaries.com/definition/knowledge_society (očitano sa stranice 23.05.2017.)

rada sa sintagmom *društvo znanja*²⁰ no moramo se pitati je li zaista došlo do promjene u vidu njegovanja znanja i vrijednosti, korištenje znanja za boljitak društva, slobode političkog djelovanja temeljenog na razumu, slobodnog vremena, ekonomske sigurnosti i slično. "U ime obrazovanja globalnog društva znanja, samo jedna dimenzija globalizacije – ona ekonomska – nameće se kao univerzalna, spasonosna, dobronamjerna, samorazumljiva, koherentna, neproblematična, znanstveno legitimna i opravdana."²¹ Takvim razmatranjem sintagma bi se mogla zamijeniti i sa sintagmom *tržišno društvo* koju koristi Krešimir Peračković u razmatranju marketizacije društva oslanjajući se na poznate sociologe koji su se bavili tom tematikom te on zaključuje: "Osim ljudskoga života koji je roba, kroz koncept kulturne proizvodnje roba postaje i nematerijalna stvarnost, što se može nazvati i novim resursima u post-industrijskom društvu: *osjet, doživljaj, iskustvo, komunikacija, impuls, slika, zvuk, užitak, događaj, ugođaj* itd."²² Uz sve navedeno možemo još nadodati kako bismo današnje doba mogli nazvati i *kognitivnim kapitalizmom* kojeg Carlo Vercellone pozicionira kao mogućeg predznaka kapitalizmu s obzirom na političko-ekonomske, povijesno-društvene i kulturne promjene koje se javljaju s kasnim kapitalizmom.²³ Nadalje valja razmotriti što se događa, točnije, što se točno ukida u našem društvu znanja, a kasnije treba postaviti pitanje zašto je tome tako, koje su posljedice i postoji li mogućnost pozitivne promjene.

²⁰ Antun Šundalić: "Između društva rada i društva znanja". *Media, culture and public relations*, sv. 3, br. 2, 2012., str. 121.

²¹ Zlatan Delić: "Globalizacija, moć i politika znanja: jedanaest antiteza o globalizaciji". *Filozofska istraživanja*, sv. 29, br. 1, 2009., str. 32.

²² Krešimir Peračković: "Društvo i (ili) tržište – sociološka konceptualizacija procesa marketizacije društva". *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, sv. 17, br. 6(98), 2008., str. 993.

²³ Carlo Vercellone: "Rad, informacija i znanje u novom kapitalizmu: Hipoteza o kognitivnom kapitalizmu". *Ekonomski pregled*, sv. 57, br. 11, 2006.

3.1. Brisanje antičkih, humanističkih i prosvjetiteljskih ideala

U ovom dijelu rada pokušati će se dati obrisi idealno zamišljenih koncepata antičkih, humanističkih i prosvjetiteljskih vrijednosti i ideala koji se neće dodatno analizirati s obzirom da je svrha ukratko pokazati kvalitete koje se ukidaju s modernom znanosti u trenutnom kontekstu neoliberalnog kapitalizma.

Govoreći o znanju trebamo uvesti kategoriju znanosti kako bismo ih mogli temeljitije promatrati, a Milan Galović znanost definira kao *"ukupnost međusobno povezanih spoznaja, znanja, znanstvenih iskaza koji se odnose na različita predmetna područja i podijeljeni su na različite discipline."*²⁴ U samoj definiciji uočavamo razlikovanje i kategorizaciju znanosti što će se razviti u daljnju problematiku rada. Također bismo trebali uvesti pojmove obrazovanja i odgoja koji se vežu (ili su se vezali) uz instituciju sveučilišta i promotriti njihovu međupovezanost koja ne zahtjeva detaljnije objašnjenje.

Govoreći o antičkim vrijednostima kako su ih mislili stari Grci koristi se Platonov učenik – Aristotel, i njegovo poimanje znanja. Prema njemu svi ljudi prirodno teže znanju, za njega je moralno težiti znanju stoga kod njega primjećujemo dimenziju etike koja je potrebna da bi čovjek bio sretan i da bi ostvario dobar život. "Sreća, odnosno dobar život ovisi, prema Aristotelu, o vrlini, a vrline su pozitivne karakterne osobine koje određuju čovjekovo ponašanje. (...) Da bi čovjek bio moralan, treba spojiti umne kreposti, a naročito razboritost s etičkim krepostima."²⁵ Wilhelm von Humboldt, njemački lingvist i političar u ogledu "Teorija ljudske naobrazbe" iznosi svoju viziju obrazovanja temeljeno na antičkim idealima iz koje je vidljivo da se zalagao za naobrazbu cjelovite osobe, slobode sveučilišta i znanosti, za znanost kao neprekidni proces učenja kojemu je cilj pobuditi sve životne principe (vrlina, pravednost, i sl.), i konačno za stvaranje samomislećeg pojedinca koji se svijetu približava u stalnoj interakciji kroz djelatnost. "U Grčkoj je antici Humboldt još vidio ostvarenim zanimanje za samog čovjeka, što u jednakoj mjeri nije više bilo dano u drugim kulturama u kojima je čovjek bio podređen eksternim moćima, određen, dakle, nečim stranim – bilo religijom, diktatom politike ili ekonomije u modreni."²⁶

²⁴ Milan Galović: *Uvod u filozofiju znanosti i tehnike: Znanost i tehnika u razdoblju nagovještavanja povijesnog obrata*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1977., str. 23.

²⁵ Đuro Benić: "Ekonomski misao u antičkoj Grčkoj: Aristotel". *Ekonomski misao i praksa*, br. 2, 2016., str. 341.

²⁶ Liessman, K. P., *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, str. 50.

Kasnije se dimenzija odgoja polagano smjenjuje te se obrazovanje okreće prema izobrazbi umijeća, tzv. srednjovjekovnim *septem artels liberales*, a s dolaskom humanizma pokušali su se oživjeti antički ideali odgoja prema moralnim načelima i stvaranje obrazovana slobodna čovjeka. S renesansom i razvojem znanosti ove se postavke ponovno odbacuju te se polako, ali sigurno kreće prema znanstvenom znanju i matematicizmu. Zadnji je pokušaj vraćanja tih vrijednosti i ideala pripala upravo spomenutom Humboldt²⁷ te su prema njemu tri temeljna sveučilišna principa bili "jedinstvo nastave i istraživanja, jedinство znanosti i akademska sloboda nastavnika i studenata."²⁸ Govoreći o prosvjetiteljima i njihovim idejama ovdje ćemo još spomenuti značaj Immanuela Kanta i Friedricha Nietzschea. Kant kao svrhu obrazovnih ustanova vidi obrazovanje vođeno duhovnom i moralnom kulturom s ciljem odgoja za dobro, što ima potencijal za daljnje napredovanje i održavanje, nasuprot odgoju tek dobrih građana države,²⁹ dok Nietzsche govori o *ustanovama obrazovanja*³⁰ čije su postavke radoznalost i želja za učenjem i znanjem, kao i razvijanje mišljenja, zajedno s razumijevanjem, a s ciljem stvaranja slobodnog, emancipiranog, samomislećeg pojedinca. Sveučilište, s gore navedenim postavkama i ciljevima, javni je prostor kroz koji bi se moralo doći do istine, dok bi istovremeno trebala biti omogućena sloboda izražavanja, istraživanja i postojana kritička misao, te bi tako zaista mogla postojati mogućnost intervencije u društvo s ciljem poboljšanja i boljeg života. Uvjet za takvo što, slijedeći logični niz, na prvom je mjestu razmišljanje, a tek nakon razumijevanja, pokušaj ulaženja u prostor djelovanja.

Ovim skromnim obrisom pokušalo se opisati idealno zamišljeno obrazovanje sa svim navedenim idealima i vrijednostima koji se javljaju u antičkom poimanju, koji se pokušavaju povratiti u humanizmu, a na koje se kasnije poziva i prosvjetiteljstvo. Iz gore navedenih postavki neoliberalno-kapitalističkog društva može se naslutiti kako se spomenuti ideali i vrijednosti poništavaju i/ili izokreću u svoju suprotnost, no usprkos objašnjenju ozračja u kojem su se našle institucija sveučilišta, znanost i znanje valja konkretnije ukazati (i pokazati) kako se "društvo znanja" odnosi spram istoga. Što zapravo dolazi sa započinjanjem

²⁷ Wilhelm von Humboldt dobio je poziv pruskog cara Friedricha Wilhelma III. da se bavi reformacijom obrazovanja i osnivanjem novog sveučilišta u Berlinu, a zbog specifičnog povijesnog događaja zbog kojeg uviđaju da su potrebne nove reforme, a upravo su ključ promjene vidjeli u reformi obrazovanja.

²⁸ Daria Rupčić: "Humanističko obrazovanje kao posljednja svrha ljudskog opstanka". *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, sv. 22, br. 2, 2015., str. 101.

²⁹ Immanuel Kant, Friedrich Schelling, Friedrich Nietzsche: *Ideja univertizeta*. Zagreb: Globus, 1991., str. 101.

³⁰ Kant et al, *Ideja univeziteta*, str. 302.-302.

prosvjetiteljske racionalističke ideje i početkom modernog doba vidjet ćemo u nastavku gdje se razmatra odnos prema znanju i obrazovanju danas.

4. Odnos prema znanju i obrazovanju danas

Cilj je prosvjetiteljstva bio "otčaravanje svijeta"³¹ no kao što primjećuju Theodor Adorno i Max Horkheimer, prosvjetiteljstvo je shvaćeno kao napredujuće mišljenje čiji je cilj bio demitologizirati svijet, no "do kraja prosvjetljeni svijet sija u znamenju trijumfalnog zla."³² U pitanje se dovodi ideja napretka znanosti i ulogu uma u ljudskoj povijesti. Glavne su karakteristike modernog doba koje započinje prosvjetiteljskim idejama linearan napredak povijesti, progresivno vrijeme, novi način proizvodnje, organizirano povjerenje u subjekta, ali i matematizacijom i racionalizam kao sretan spoj *instrumentalne racionalnosti* koja je nacrt modernog doba, dovedena u pitanje od strane mnogih teoretičara poput Herberta Marcusea i Jürgena Habermasa.³³ Također ga karakteriziraju kapitalizam, scijentifikacija mišljenja i razvoj tehnokracije te Bernard Stiegler, sukladno tome, a oslanjajući se na Platona, Aristotela i Heideggera u studiji *Tehnika i vrijeme* uvodi razliku između *tehne* i *episteme*. Njegov je rad značajan jer je njegova razdjelnica između ta dva pojma karakteristična za naše doba; *tehne* – vještina, označava prirodne/pozitivističke znanosti, a *episteme* – znanje, označava filozofijske znanosti te on zapravo upozorava na ozbiljan problem scijentifikacija znanja i tehnokratskog naginjanja k pozitivističkom načinu mišljenja.³⁴ Koristeći se Adornovom analizom *poluobrazovanja* u modernom društvu, Liessman zaključuje: "Koliko god se još u ovom stadiju retorički zazivaju stari ideali humanističkog obrazovanja, ipak se oni u realnosti osujećuju opredmećivanjem obrazovanja."³⁵

Sukladno navedenom Adorno i Horkheimer pad Zapadne civilizacije smještaju upravo u moderno doba. Možemo zaključiti da se obrazovanje cjelovite osobe koja djeluje u skladu s prirodom i prema društvu mijenja u izobrazbu, stjecanju vještina i kompetencija u korist tržišnom-poslovnom svjetonazoru današnjice, "a znanje je podijeljeno u paketiće lako probavljivih činjenica koje nadomještaju kritičko mišljenje."³⁶ Mišljenja sam da se u

³¹ Za "otčaravanje svijeta", odnosno racionalizaciju svijeta zalagao se društveni teoretičar i sociolog Max Weber.

³² Theodor Adorno, Max Horkheimer: "Pojam prosvjetiteljstva" u *Dijalektika prosvjetiteljstva, Filozofski fragmenti*. Sarajevo: Veslim Masleša, 1989., str. 17.

³³ Jürgen Habermas: *Tehnika i znanost kao tehnologija*. Zagreb: Školska knjiga, 1986.

³⁴ Bernard Stiegler: *Tehnic and Time: The Fault of Epimetheus I*. Stanford: Stanford University Press, 1998.

³⁵ Liessmann, K. P., *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, str. 58.

³⁶ Rupčić, D., "Humanističko znanje kao posljednja svrha ljudskog opstanka", str.96.

obrazovnom sustavu ukida dimenzija etike i odgoja što je nekad činilo bogatstvo koje je sveučilište uz obrazovanje moglo pružiti ljudskome biću.

4.1. Iz sveučilišta prema poduzeću

Procesi industrijalizacije, ekonomizacije i dehumanizacije zahvatili su i sveučilište, posljednje mjesto na kojem bi se još mogli zadržati slobodnomisleći pojedinci koji se obrazuju u skladu s Marxovom 11. Tezom o Feuerbachu. Neoliberalni kapitalizam sveučilište podvrgava poslovno-tržišnoj matrici i logici kapitala, a već Nietzsche ustanovama obrazovanja, suprotstavlja *ustanove životne nužde* koje su podređene tržištu i stvaraju *konkurentne ljude*.³⁷ Zbog sveobuhvatnog procesa komodifikacije i komercijalizacije (koji zahvaća cjelokupno ljudsko postojanje), sveučilišta su izgubila autoritet za odlučivanje što se smatra znanjem, akademska sloboda i autonomija sveučilišta ugrožene su.³⁸ Zbog marketibilnosti znanosti i komercijalizacije znanja sveučilištu je postavljen zahtjev okretanja k boljim "tržišnim praksama", a Krishnan primjećuje da su za to i ohrabrivana, kako bi postala što konkurentnija u obrazovanju i na tržištu.³⁹ Tako sveučilišta postaju još jednim mjestom gospodarskog rasta i širenja tržišta, što među njima pobuđuje natjecateljski duh, a tome pripomaže i sustav rangiranja. Liessmann o rangiranju tvrdi slijedeće: "Od samog je početka misao o vrednovanju i rangiranju u korelaciji s paradigmom poslovno-ekonomskog mišljenja; ono je od škola i sveučilišta htjelo stvoriti poduzeća koja bi valjalo mjeriti prema njihovim tržišno usmjerenim rezultatima,"⁴⁰ a slično se događa i s evaluacijom nastave i istraživanja. Kritika se upućuje i stalnim reformama, a posebice bolonjskom procesu, u kojem su također vidljivi politički interesi koji promoviraju kraće, stručno obrazovanje, a zatim zahtijevaju stalna doškolavanja kako bi se odgovorilo zahtjevima tržišta navodnim pozitivno označenim "cjeloživotnim obrazovanjem". Thornton primjećuje kako neoliberalni diskurs u sebi sadrži globalnu konkurentnost pa se tako veza između sveučilišta (i istraživanja) i ekonomskog interesa tijesno povezala, te bi se zahtjev sveučilišta mogao opisati riječju Clark Kerra – *multiversity*, a glavne su karakteristike takvog sveučilišta i sveučilišnog istraživanja *korisnost, relevantnost i svrhovitost*.⁴¹ Ovdje još valjda spomenuti dva mehanizma koji održavaju proizvodnju i

³⁷ Kant et al, *Ideja univerziteta*, str. 302.-303.

³⁸ Margaret Thornton: "Academic un-freedom in the new knowledge economy", u: Brew, A., Lucas, L., ur: *Academic research and researches*. Maidenhead: Open University Press, 2009., str. 24.

³⁹ Armin Krishnan: *What are academic disciplines? Some observation on the Disciplinarity vs. Interdisciplinarity debate*. ESRC National Centre for Research Method: NCRM Working Paper Series, 2009, str. 37.

⁴⁰ Liessmann, K. P., *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, str.69.

⁴¹ Lisa Lucas u Thornton, M., "Academic un-freedom in the new knowledge economy". str.20.

proizvodne odnose, a to su Althusserovi represivni i ideološki državni aparati te mjesto na koji stavlja velik naglasak - "ideološki aparat države koji ima lijepu i dobru glavnu ulogu, iako se ne čuje njegova glazba — toliko je tiha,"⁴² a riječ je o školi za koju primjećuje da pojedince odmalena oblikuje u skladu s vladajućom ideologijom, u našem slučaju – neoliberalnom ideologijom. Što se točno događa s obrazovanjem, pretvaranjem sveučilišta u poduzeće i koja se još ideologija prikriva takvim obrazovanjem osvjetljava se u nastavku.

⁴² Gerusija, *Ideologija i ideološki aparati države*, 2012.

URL: <http://gerusija.com/downloads/Ideologija%20i%20ideoloski%20aparati%20drzave.pdf>
(očitano sa stranice 26.05.2017.)

4.2. Iz obrazovanja u naobrazbu

Nadalje se nastavlja s Nietzscheovim pogledom na tadašnju situaciju u obrazovanju, koja nije nimalo daleko od naše, a on kaže da "Što je moguće više spoznaja i obrazovanja – otuda što je moguće više produkcije i potreba – otuda što je moguće više sreće: - tako otprilike glasi formula."⁴³ Na umu moramo imati ironiju kojom želi ukazati da je takvom obrazovanju svrha i cilj – profitna korist, a i na činjenicu da u *proširenju i širenju* obrazovanja primjećuje "nasilje" nad znanjem koje rezultira ponajviše fragmentarnošću i nerazumijevanjem sadržaja. Obrazovanju i njegovim ciljevima prijanjaju se epiteti poput prilagodljivosti, mobilnosti, učinkovitosti, iskoristivosti i konkurentnosti; od studenata se uz to zahtjeva razvijanje kompetencija i vještina, nasuprot obrazovanju i formiranju cjelokupne osobe. Njemu dakle svrha više nije obrazovanje, već izobrazba, tj. stvaranje ekonomskih jedinki nasuprot slobodnomislećeg pojedinca, a ono što takve jedinke moraju znati – jest moći proizvoditi daljnji profit. Stoga Liessman zaključuje da "ne bismo previše riskirali kada bismo ustvrdili da znanje kao takvo upravo u društvu znanja ne predstavlja nikakvu vrijednost"⁴⁴ no već ranije uočava da se prisutna neobrazovanost javlja uslijed "odricanja od htijenja da se nešto uopće razumije."⁴⁵ Nastavljajući se na jednu od tvrdnji iz prijašnjih poglavlja, a to je da bi se tek iz razmišljanja i razumijevanja mogao otvoriti prostor djelovanja, moglo bi se još spomenuti da se ukidanjem takvog obrazovanja i uvođenjem uzastopnih ispita koji navodno ispituju kvalitetu subjekt pasivizira i depolitizira. To se događa uslijed prilagodbe načinu obrazovanja koje zahtjeva brzinu i učinkovitost, iskoristivost i konkurentnost, ne pita za način kojim se došlo do uspjeha, a svrha mu je ispunjavanje svakodnevnih zadataka koji najčešće bivaju ocjenjeni od strane *nekoga iznad*.

Učenik u takvom ubrzanom i stresnom okruženju ne može ni misliti političke akcije, a kamoli revolucije – on je umrtvljen za takvo djelovanje. U takvom obrazovanju brzina koju definiraju stalni rokovi poželjna je karakteristika koja profesora, a i učenika ujedno onemogućava "da jednom u miru, bez prisile i smjernica, može činiti ono zbog čega je navodno bio namješten: razmišljati, istraživati, eksperimentirati, pisati."⁴⁶ O količini ispita i njihovoj zadaći raspravlja Bertell Ollman, tvrdeći da su oni zapravo priprema za ulazak u svijet rada, jer se epiteti

⁴³ Kant et al, *Ideja univerziteta*, str. 266.

⁴⁴ Liessmann, K. P., *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, str.123.

⁴⁵ Ibid, str.61.

⁴⁶ Ibid, str.109.

učinkovitosti, brzine, prilagodljivosti, konkurentnosti očekuju i od učenika i od radnika, zajedno s osjećajima straha i tjeskobe kojima se učenik/radnik treba znati nositi.⁴⁷ Čovjek se takvim poluobrazovanjem pa čak i neobrazovanjem oblikuje u poslušnog roba sistema, površno zadovoljenog konzumenta, bez mogućnosti aktivnog sudjelovanja u kreiranju zajedničkog svijeta, a u kreiranju sudjeluju samo najbolje prilagođeni. Manifestaciju takve prilagodbe u našem obrazovnom sustavu na osnovnoj razini možemo vidjeti u varanju na ispitima, plagiranju radova, kupnji radova, korupciji na sveučilištima i slično, a takvi se principi (ne)rada često preslikavaju u kasniji život. U skladu s navedenim, za završetak ovog poglavlja nameće se Schellingov zaključak da se "svrha akademijškog obrazovanja ograničila na to da se od vina viših znanosti kuša baš samo toliko koliko bi se bez ustručavanja moglo ponuditi i jednoj dami."⁴⁸

⁴⁷ Slobodni filozofski, *Čemu toliko ispita? Marksistički odgovor*, 2017.

URL: <http://slobodnifilozofski.com/2016/06/cemu-toliko-ispita.html> (očitano sa stranice 26.05.2017.)

⁴⁸ Kant et al, *Ideja univerziteta*, str. 151.

5. Hijerarhizacija znanosti i marginalizacija društveno-humanističkih znanosti

Sa sveučilištem koje postaje poduzeće i odbacivanjem znanja kao obrazovanja i odgoja cjelokupne osobe te skretanjem u izobrazbu, a sve to predvođeno neoliberalnom logikom kapitala mogli smo već zaključiti da se u podjeli znanosti prema tržišno-poslovnom svjetonazoru netko našao u nevolji.

Ugrubo bi se mogle istaknuti dvije kategorije znanosti; korisne i nekorisne znanosti, imajući na umu da se kategorija korisnosti može nazvati i "daljnjom proizvodnjom profita". U takvoj hijerarhizaciji znanosti, društvene i humanističke znanosti gube – marginalizirane su u korist znanosti koje pridonose razvoju novih tržišta, a to su prirodne, tehničke, medicinske, poljoprivredne, pa čak i umjetničke znanosti, a Kant bi takve znanosti nazvao "*kruhonosnim znanostima*".⁴⁹ On je zabilježio običaj da se fakulteti dijele na dvije klase, tri viša i jedan niži za čije se usmjerenje ne moramo više ni zapitati (filozofski), no on mu s pravom daje veliku važnost te tvrdi da "U odnosu na tri viša služi on tome da ih kontrolira i upravo time bude njima od koristi, jer se na istinu (bitni i prvi uvjet učenosti uopće) sve svodi; a korisnost, koju viši fakulteti obećavaju vladi, samo je moment drugog reda."⁵⁰ Liessmann uvodi sintagmu *menadžment znanja*⁵¹, a ona se odnosi na potrebu za znanjem adekvatno tržištu, znanje od kojeg se može profitirati i upravo se prema tome danas rangiraju znanosti. Društvene i humanističke znanosti bivaju tako degradirane i marginalizirane te se nalaze u vrlo nezgodnoj poziciji o kojoj svjedoči i Wendy Brown u tekstu "Neoliberalised Knowledge", te uočava prisutni pritisak koji oblikuje u pitanju "Što možemo učiti, a da se može prodati?"⁵²

Je li prilagodba koja se nameće nužna, što je zadatak društvenih i humanističkih znanosti i koja je veza s društvom u trenutnom kontekstu razmatra se u poglavlju koje bi trebalo ponuditi barem obris odgovora na cjelokupan rad koji u korelaciju dovodi i akademski i neakademski svijet pod pretpostavkom da smo svi zahvaćeni zahtjevima neoliberalnog kapitalizma stoga je nužno solidarizirati se.

⁴⁹ Ibid, str. 152.

⁵⁰ Ibid, str. 42.

⁵¹ Liessmann, K. P., *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, str.45.

⁵² Wendy Brown: "Neoliberalized Knowledge". *History of the Present*, sv. 1, br. 1, University of Illinois Press, 2013., str. 122.

6. Zadatak društveno-humanističkih znanosti

Metafora Otta Neuratha o zadaći znanstvenika da obnove brod koji se nalazi na pučini⁵³ govori upravo o prilagodbi znanosti koja je trenutno najpotrebnija društvenim i humanističkim znanostima kako bi opstale u svijetu neoliberalnog kapitalizma, no kao opreci prilagodbi možemo postaviti poznato filozofsko pitanje Tezejevog paradoksa – ako brodu izmijenimo daske, je li to još uvijek isti brod?

Nažalost, moramo ustvrditi da društvene i humanističke znanosti u današnjem društvu znanja više zasigurno nisu isti brod, svojevrsna prilagodba već je dobro utvrđena u postavkama našeg "društva znanja", "sveučilište, dakako, nije imuno na zahtjeve za njegovim reformiranjem ili prilagodbom tzv. realnosti,"⁵⁴ studenti i profesori odavno igraju nametnuta pravila (vidi u poglavljima 4., 4.1., 4.2.). Usred trenutnog političko-ekonomskog sustava i njemu odgovarajuće ideologije krivnju je teško svaliti na bilo kojeg od navedenih aktera akademskog svijeta, no predaja ne smije biti rješenje.

Habermas je razmatrajući znanost, tehnologiju i tehnokratsku svijest, novo konfliktno područje u kasnom kapitalizmu vidio "tamo gdje se kasnokapitalističko društvo pomoću depolitiziranja mase mora imunizirati protiv dovodenja u pitanje njegove tehnokratske pozadinske ideologije: upravo u sistemu javnosti kojom upravljaju masovni mediji,"⁵⁵ a protestni je potencijal vidio u grupama studenata i učenika. U trenutnoj situaciji čini se naivno velike nade polagati u učenike i studente jer se mnogi ponose upravo svojim neznanjem te uzore pronalaze u medijskim zvijezdama. Onih pak nekoliko neprilagođenih u kojih još postoji kritički duh, ne pronalaze moguće uspješno djelovanje, usamljeni su u svojem mišljenju, ograničeni su slobodom i vremenom, utoliko i onesposobljeni. Tvrdnje da su pojedinci stvarali revolucije i promjene ovdje se ne razmatraju kao mogućnosti, već se razmatra temeljitija promjena koja bi treba doći iz društva koje u ovakvom sustavu očigledno na neki način pati.

⁵³ Helga Nowotny, Peter Scott, Michael Gibbons: *Re-thinking science: Uncertainty and the public in the age of science*. Cambridge: Polity Press, 2001., str. 178.

⁵⁴ Paić, Ž., "Doba oligarhije", str. 128.

⁵⁵ Habermas, J., *Tehnika i znanost kao ideologija*, str. 85.

Način na koje društvo pati, u radu "Simbolička razmjena i rad", autorica Katarina Peović Vuković u razmatranju utjecaja marksizma i psihoanalize kod Baudrillarda, ukazuje na sličnosti Marxa i Freuda te se naslanjajući na njih detektira "paradoks prisutan već u industrijskom društvu – u kojem je put do sreće prokrčen, tehnološki omogućen, ekonomski realan, no paradoksalno, još slabije prohodan."⁵⁶ Rečenica koja slijedi, a glasi: "Razvoj znanosti i tehnologije nije omogućio i slobodnog pojedinca, već gotovo suprotno, pojedinca koji pati od neuroza i radi duže nego onaj na nižem stupnju razvoja,"⁵⁷ trebala bi društvene i humanističke znanosti prisjetiti svojih temeljnih vrijednosti kojima prijeti potpuno izumiranje, a koje bi mogle pospješiti ljudski život koji je trenutno pod potpunom kontrolom nametnutom izvanjskim zahtjevima.

Velik dio društva koji ne pripada akademskom svijetu, ni grani humanističkih i društvenih znanosti, zatečen je pasivizacijom i mobilizacijom uslijed neoliberalne ideologije koja ukida demokratsko djelovanje, potiče masovnu individualizaciju i stvaranje identiteta u korist konzumerizma te tako onemogućava poistovjećivanje i solidarnost te rezultira otuđenjem od svojeg bitka, a ponajviše stalnom ekonomskom nesigurnošću. Nelagodu u takvom okruženju pospješuju i tendencije ekonomskog sustava koja "označava vjeru u moć svakog pojedinca da postane ono što želi, kao i uvjerenje da se sudbina nalazi isključivo u njegovim rukama (...), čovjek postaje jedini krivac za svoju neuspješnu prilagodbu unutar sustava u kojem se ne osjeća sposobnim funkcionirati"⁵⁸ čime se skreće pogled s političke ekonomije i logike kapitala koja tako osobi nudi poziciju aktivnog subjekta samo unutar aktivnog razmatranja sebe kao *krivoga* što može rezultirati narušavanjem mentalnog zdravlja društva.

Uslijed kapitaliziranog i natjecateljskog duha, potpuno odvojenog od sebe i od drugih, nalazimo se u povijesnom trenutku gdje ne vlada solidarno i humano društvo, već se nalazimo u društvu u kojemu je "na jedan nov i zaoštren način, čovjek čovjeku vuk."⁵⁹ Liberalizam i demokracija zamijenjeni su konceptom socijaldarvinizma i stajalištem da u društvu opstaju

⁵⁶ Katarina Peović Vuković: "Simbolička razmjena i rad". *Filozofska istraživanja*, vol. 35, br. 4, 2016., str. 720.-721.

⁵⁷ Ibidem

⁵⁸ Slobodni filozofski, *Biti zdrav i biti zaposlen i biti zaposlen a biti zdrav*, 2017. URL: <http://slobodnifilozofski.com/2016/03/nina-gross-bit-i-bit-i-zaposlen.html> (očitano sa stranice 27.05.2017.)

⁵⁹ Slobodni filozofski, *Privatizacija društva: proizvodnja ljudskog viška*, 2017. URL: <http://slobodnifilozofski.com/2016/07/proizvodnja-ljudskog-viska.html> (očitano sa stranice 27.05.2017.)

najsposobniji što doprinosi društvenoj nejednakosti, a upravo to zastupnici takvih stajališta vide kao ključ za daljnji razvoj.⁶⁰

U ovom dijelu rada definitivno možemo zaključiti da smo se u istim procesima našli svi (osim nekolicine povlaštenih elita, vlasnika sredstava za proizvodnju koji se ovdje ne razmatraju), no društvene i humanističke znanosti nalaze se u prednosti jer u korijenu tih znanosti leži vrijednosni dio koji se danas gubi, a između ostalog, upravo su procesi koji se odvijaju usko ili blisko povezani (ovisno o usmjerenju) predmet istraživanja tih znanosti. Wendy Brown zadatakom humanističkih, a primijenit ćemo to i na društvene znanosti, smatra izlaženje iz akademskog svijeta u društveni, točnije ona misli da je zadatak bavljenje vrijednostima koje obogaćuju ljudski život.⁶¹ Dakle, na nama je zadatak da pronađemo načine da djelujemo u skladu s društvom, a to zahtjeva izlaženje iz kabineta i učionica, točnije nadilaženje samo osobnih interesa uspjeha, jer može li osobni uspjeh poboljšati društvo kojega smo i mi dio?

Na nama je i zadatak da solidarnost tj., socijalna osjetljivost ne postane samo "moralno-političko pitanje djelovanja onih koji su izbačeni iz ove okrutne igre jer nisu bili dorasli riziku poduzetništva ili su naprosto kolateralne žrtve "novoga svjetskoga poretka."⁶² Također, ono što čovjeka čini čovjekom treba osvijestiti i tako pokušati ukinuti "konceptiju koja više nije u službi čovjeka nego nečega drugoga, a takvu je teško moguće preoblikovati na njegovo dobro."⁶³ Postavlja se pitanje što točno raditi? I na koji način, kojim alatima?

Na prvo bi se pitanje moglo odgovoriti da se uslijed mobiliziranja političkog djelovanja i trenutne ideologije ne razmatraju revolucije, a niti prosvjedi kojih je bilo već mnogo, a nisu polučili velike rezultate. Borba protiv sustava mora se odvijati unutar njega samog, stoga društvene i humanističke znanosti imaju povlasticu (ali i pritisak) za njegovanjem kritičke misli, ali ne samo nje, već i vrijednosti koje bi pomogle u ostvarivanju boljeg društva. Antički ideali vezani uz dimenziju etike i vrline kao preduvjeti za sreću i dobar život moraju se putem obrazovanja isticati, učeniku se treba pomoći takvim sadržajima koji doprinose u razvoju samomislećeg pojedinca, iako prostora za to u trenutnom sustavu obrazovanja nema puno. No

⁶⁰ Vjeran Katunarić: "Od egalitarnog sindroma do izvrsnosti: O načinima legitimiranja društvenih nejednakosti". *Politička misao*, sv. 48, br. 3, 2011., str. 18., 21.

⁶¹ Wendy Brown: "Neoliberalized Knowledge". *History of the Present*, sv. 1, br. 1, University of Illinois Press, 2013., str. 127.

⁶² Paić, Ž., "Doba oligarhije", str. 146.

⁶³ Tonći Kokić: "Industrijalizacija sveučilišta i dehumanizacija". *Filozofska istraživanja*, sv. 33, br. 3, 2013., str. 431.

ukoliko u obzir uzmemo Habermasovo viđenje novog konfliktnog područja, točnije protestni potencijal učenika i studenata⁶⁴, tako bi se mogla odviti borba za bolje i pravednije društvo. Društvo znanja u kojem znanje neće biti puko sredstvo za ostvarivanje ciljeva, već vrijednost za rast cjelokupne osobe i pomoć u razumijevanju svijeta oko sebe.

Ovim odgovorom na pitanje još se uvijek nalazimo u akademskom svijetu, prostoru sveučilišta i njihovih sudionika, ali recimo da je to preduvjet za ulazak u društvo. Nadalje, zadatak je društvu stalno ukazivati na naše spoznaje i vrijednosti koje bi ih barem malo mogle motivirati da natjecateljski, konkurentni, neprijateljski odnos prema drugima (a i samima sebi) promijene u njegovanje sebe i drugih, "practicirajući" socijalnu osjetljivost i gradeći svoj identitet u skladu s moralnim načelima, duhom i prirodom. Samo bi se tako jedan mali dio sveobuhvatnog života u trenutnom kontekstu neoliberalnog kapitalizma mogao promijeniti, a kasnije možda i proizvesti borbu (u jačem smislu riječi nego što se u ovom radu koristi).

Pitanje načina i alata kojima doprijeti do društva ovdje se neće dublje razmatrati zbog problematike istih, no navesti će se jedan potencijalno moguć. Alat koji je također obuhvaćen načelima neoliberalnog kapitalizma, no upravo zbog informatičko-informacijskog doba i sve već uloge tehnologija zbog kojih postajemo i *društvo vezano za ekrane*, područje koje bi moglo promicati gore navedeno nalazi se u Internetu. Ovakva konstatacija uz sebe veže određeno proturječje i niz problematika koje zahtjeva novu analizu i problematizaciju, što nije cilj ovog rada, ali možda postane u nekom sljedećem.

⁶⁴ Habermas, J., *Tehnika i znanost kao tehnologija*

7. Zaključak

U radu se retorika koja stoji iza često korištene sintagme "društvo znanja" pokušala razotkriti analizom određenih momenata koji se čine važnima za pojasniti kako bismo mogli doći do srži problematike ne samo navedene sintagme, već i cijelog društva koje stoji iza iste.

Analizom neoliberalnog kapitalizma dolazi se do zaključka da se iz liberalizma kao označitelja demokracije skreće u ideologiju neoliberalizma koja je pogubna iz nekoliko razloga. Radi se o vladajućoj ideologiji koja naturalizira ekonomizaciju i komodifikaciju koja prodire u svaki dio ljudskog postojanja, te mobilizira političko djelovanje i tako ugrožava proklamiranu demokraciju. Dominacijom ekonomsko-tržišnog nad svim ostalim društvenim vrijednostima, novo se područje stjecanja viška vrijednosti postavlja u superstrukturu, a realno stanje kriza i sve većih nejednakosti u društvu prikriva spomenutom ideologijom.

Razmatrao se fenomen konzumerizma koji se javlja uslijed neoliberalnog kapitalizma i posljedice po društvu, a uviđa se da potrošačko društvo kupnjom proizvoda, pokušava kupiti individualni, jedinstveni identitet, no zapravo se time sve više otuđuje od svojeg bitka. Poticanjem na individualnost dolazi do sve veće fragmentiranosti i partikularnosti društva, time i pasivizacije.

Otkrivajući značenje sintagme "društvo znanja" pokazalo se da su njezine definicije prilično nevine, no malo dubljim iščitavanjem, sintagma se može smijeniti i prikladnijima, poput "tržišnog društva" ili "kognitivnog kapitalizma".

Dajući obrise antičkih ideala, čije su se vrijednosti pokušale vratiti u humanizmu, a na čije se vrijednosti pozivalo i prosvjetiteljstvo možemo zaključiti da su se vrijednosne značajke i dimenzija etike potrebne za ostvarenje sretnog i dobrog života, s modernom znanošću u trenutnom kontekstu gotovo ukinule u korist kapitalizma i tehnokracije.

Sveučilište se pretvara u tržište, gubi svoju autonomiju i slobodu, a pod pritiskom rangiranja i evaluacije okreće se tržišno-poslovnom svjetonazoru današnjice. Obrazovanje skreće u izobrazbu, za znanje se više ne mari, a studenti se pretvaraju u ekonomske jedinice od kojih se traže vještine i pragmatičnost u obavljanju zadataka poput stroja. Obrazovni sustav učenika priprema za poslovni svijet koji je vođen imperativima brzine, efikasnosti, učinkovitosti, prilagodljivosti, zajedno s nelagodnim osjećajima s kojima se mora moći nositi.

U skladu s neoliberalnom logikom kapitala, znanosti se hijerarhiziraju, a društvene i humanističke znanosti bivaju marginalizirane nasuprot znanostima koje doprinose stvaranju novih tržišta i profita. Uočava se svojevrsna prilagodba društvenih i humanističkih znanosti kojoj se ne može izmaknuti, no uočava se i malo prostora koji bi ipak mogao rezultirati znanjem koje bi obogatilo društvo, stoga je na njima velik zadatak.

Zadatak je društvenih i humanističkih znanosti u okretanju k društvu i bavljenje vrijednostima koje obogaćuju ljudski život, a još bitnije, prenoseći to na društvo s ciljem poticanja boljeg i solidariziranog društva u kojem će sreća biti vezana uz biće, a ne robu, uz socijalnu kohezivnost, nasuprot neprijateljskim konkurentskim odnosima.

Potencijalni prostor za djelovanje postavlja se u područje Interneta, što zahtjeva daljnju i pomnu analizu, s obzirom na problematiku koju nosi. Stoga ovaj rad nije odgovorio na pitanje "kojim alatima djelovati?", ali je većim dijelom pokazao što se sve krije iza sintagme "društva znanja", naglašavajući da se u istim procesima našlo cijelo društvo koje žudi za promjenom, ali ne zna kako to učiniti.

8. Literatura

Adorno, Theodor, Horkheimer, Max, "Pojam prosvjetiteljstva" U: *Dijalektika prosvjetiteljstva*. Sarajevo: Filozofski fragmenti, Veslim Masleša, 1989.

Althusser, Louis, "Ideologija i ideološki aparati države", *Gerusija*, 1971. (dostupno na <http://gerusija.com/downloads/Ideologija%20i%20ideoloski%20aparati%20drzave.pdf>)

Bauman, Zygmund, *Society under Siege*, Cambridge UK: Polity Press, 2002.

Brown, Wendy, "Neoliberalized Knowledge", *History of the Present*, sv. 1, br. 1, University of Illinois Press, 2013.

Benić, Đuro, "Ekonomski misao u antičkoj Grčkoj: Aristotel", *Ekonomski misao i praksa*, br. 2, 2016. (dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=252976)

Čolić, Snježana, *Kultura i povijest*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2002.

Delić, Zlatan, "Globalizacij, moć i politika znanja: jedanaest antiteza o globalizaciji", *Filozofska istraživanja*, sv. 29, br. 1, 2009. (dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=64355)

Foucault, Michel, *Znanje i moć*, Zagreb: Globus, 1994.

Galović, Milan, *Uvod u filozofiju znanosti i tehnike: Znanost i tehnika u razdoblju nagovještavanja povijesnog obrata*, Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1977.

Habermas, Jürgen, *Tehnika i znanost kao ideologija*, Zagreb: Školska knjiga, 1986.

Hromadžić, Hajrudin, *Konzumerizam: Potreba, životni stil, ideologija*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2008.

Katunarić, Vjeran, "Od egalitarnog sindroma do izvrsnosti: O načinima legitimiranja društvenih nejednakosti", *Politička misao*, sv. 48, br. 3, 2011.

Kokić, Tonći, "Industrijalizacija sveučilišta i dehumanizacija", *Filozofska istraživanja*, sv. 33, br. 3, 2013. (dostupno na <http://hrcak.srce.hr/113566>)

Liessmann, Konrad Paul, *Teorija neobrazovanosti: Zablude društva znanja*, Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2008.

Levine, Stephen K., *Marxist Anthropology and the Critique of Everyday Life*, u: Diamond, Stanley, ur. *Toward a Marxist Anthropology: Problems and Perspectives*, Mouton Publishers, 1979.

Krishnan, Armin, *What are academic disciplines? Some observation on the Disciplinarity vs. Interdisciplinarity debate*, ESRC National Centre for Research Method: NCRM Working Paper Series, 2009.

Marx, Karl, *Ekonomsko-filozofski rukopisi iz 1844.*, Beograd: Prosveta, BIGS, 1997. (dostupno na <https://www.marxists.org/srpshrva/biblioteka/marks/1844/ekonomsko-filozofski-rukopisi/ch01/04.htm>)

Mezzarda, Sandro, Reid, Julian, Samaddar, Ramabir, *The Biopolitics of Development: Reading Michel Foucault in the Postcolonial Present*, India: Springer, 2013.

Novotny, Helga, Scott, Peter, Gibbons, Michael, *Re-thinking science: Uncertainty and the public in the age of science*, Cambridge: Polity Press, 2001.

Paić, Žarko, "Doba oligarhije", *Europske studije*, sv.1, br. 1, 2015. (dostupno na <http://hrcak.srce.hr/150722>)

Peović Vuković, Katarina, "Simbolička razmjena i rad", *Filozofska istraživanja*, vol. 35, br. 4, 2016. (dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=237355)

Peračković, Krešimir, "Društvo i (ili) tržište – sociološka konceptualizacija procesa marketizacije društva", *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, sv. 17, br. 6(96), 2008. (dostupno na <http://hrcak.srce.hr/31146>)

Rupčić, Daria, "Humanističko obrazovanje kao posljednja svrha ljudskog opstanka", *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, sv. 22, br. 2, 2015. (dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=233831)

Starčević, Goran, *Vuk u supermarketu: Antropologija ustrojenog svijeta*, Pula: Istarski ogranak DHK, 2013.

Šundalić, Antun, "Između društva rada i društva znanja", *Media, culture and public relations*, sv. 3, br. 2, 2012. (dostupno na <http://hrcak.srce.hr/87763>)

Thornton, Margaret, "Academic un-freedom in the new knowledge economy", u: Brew, A., Lucas, L., ur. *Academic research and researches*, Maidenhead, Open University Press, 2009.

Vercellone, Carlo, "Rad, informacija i znanje u novom kapitalizmu: Hipoteza o kognitivnom kapitalizmu, *Ekonomski pregled*, sv. 57., br. 11, 2006. (dostupno na http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=12971)

9. Internetski izvori

Dissent, *What Exactly Is Neoliberalism?*, 2017. (dostupno na <https://www.dissentmagazine.org/blog/booked-3-what-exactly-is-neoliberalism-wendy-brown-undoing-the-demos>)

Orbus, *"Društvo znanja": O čemu je zapravo riječ?*, 2008. (dostupno na <http://www.orbus.be/aktua/2008/aktua2077.htm>)

Oxford Dictionaries, *Definition of knowledge society in English*, 2017. (dostupno na https://en.oxforddictionaries.com/definition/knowledge_society)

Slobodni filozofski, *Biti zdrav i biti zaposlen i biti zaposlen a biti zdrav*, 2017. (dostupno na <http://slobodnifilozofski.com/2016/03/nina-gross-biti-zdrav-i-bit-zaposlen.html>)

Slobodni filozofski, *Čemu toliko ispita? Marksistički odgovor*, 2017. (dostupno na <http://slobodnifilozofski.com/2016/06/cemu-toliko-ispita.html>)

Slobodni filozofski, *Kako nas je kapitalizam učinio bolesnima*, 2017. (dostupno na <http://slobodnifilozofski.com/2016/03/nina-gross-kako-nas-je-kapitalizam.html>)

Slobodni filozofski, *Privatizacija društva: Proizvodnja ljudskog viška*, 2017. (dostupno na <http://slobodnifilozofski.com/2016/07/proizvodnja-ljudskog-viska.html>)